

Тарасенко М.О., асистент кафедри біології, географії та екології

Аналіз деяких аспектів гніздування *Lanius collurio* в умовах Західного та Східного Поділля

Наша робота ґрунтується на результатах дослідження екології гніздування сорокопуда тернового (*Lanius collurio*) в умовах Західного Поділля (околиці міст Тернопіль та Кременець, селищ Ренів Зборівського району, Коропець Монастирського району, Касперівці Заліщицького району, Скоморохи Бучацького району), (Талпош, 1998) та Східного Поділля (околиці м. Кам'янця-Подільського та селищ Княгинин, Баговиця, Зіньківці, Колибаївка Кам'янець-Подільського району) (Тарасенко, 2003).

Територія Західного та Східного Поділля різняться в геоморфологічному плані. Обидва райони лежать на Волино-Подільській плиті – тектонічній структурі, складеній потужними верствами ордовицьких, девонських, крейдових і третинних відкладів, однак вони знаходяться на різних рівнях відносно моря. Внаслідок ряду розломів (Ровенський, Подільський, Товтровий) Волино-Подільська плита була розбита на окремі блоки: Тернопільське та Подільське плато із власними тенденціями рухів та рельєфоутворення. Так для Тернопільського плато характерні слідувачі абсолютні висоти: 266 м (Тернопіль), 284 м (Борщів), в той час, як для Подільського плато абсолютна висота становить 228 м (Кам'янець-Подільський), що на 38 – 56 м нижче території Західного Поділля. Морфоскульптури Східного Поділля характеризуються високим рівнем водно-ерозійних процесів, які являють собою розмиви геологічних утворень текучими водами та представлені ярами, промоїнами і балками, в той час, як поверхня Західного Поділля слабо почленована.

В кліматичному аспекті територія Західного Поділля характеризується більш вологим та холодним літом в порівнянні зі Східним Поділлям (різниця складає: за річною сумою опадів – 54-110 мм; за середньою температурою липня – 0,4-0,8 °С; за тривалістю безморозного періоду – 20-68 діб; за тривалістю літа з температурою понад 15⁰С – 6-15 діб; за сумою активних температур (понад 10⁰С) – 100-240 ⁰С).

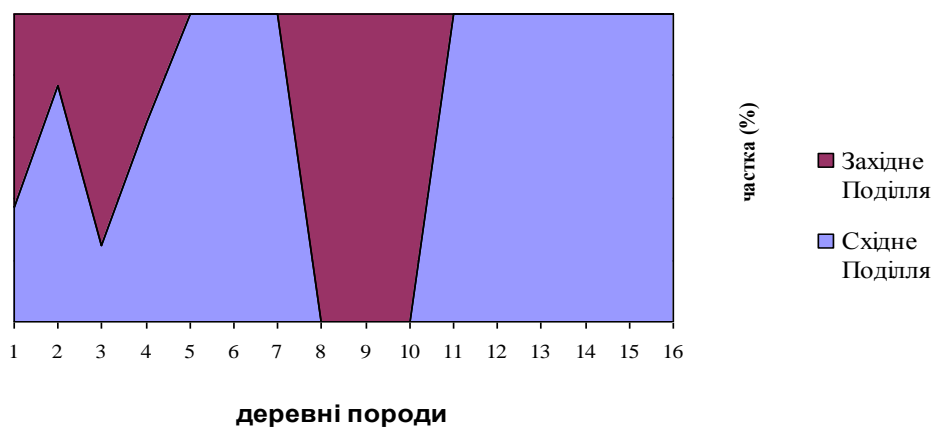
Біотопи в яких проводились дослідження є типовими для тернового сорокопуда. В умовах Західного Поділля дослідження проводились в чагарникових заростях, заростаючих зрубках, узліссях, плодкових садах (Талпош, 1998). В Східному Поділлі дослідження проводились в умовах чагарникового степу, чагарникових заростях річкових долин та яро-балкових систем, узліссях (Тарасенко, 2003).

Слід також відзначити, що дослідження були розірвані в часовому аспекті: на Західному Поділлі вони відбувались в 1963-1985 рр., тоді, як на Східному Поділлі – у 2001 - 2002 рр.

Обстеження гнізд проводилось в період гніздування птахів з останньої декади травня до останньої декади червня. Оологічні показники визначались за формулами: індекс заокругленості яйця ($Sph = (B \times 100) / L$), де B – максимальний діаметр яйця, L – його довжина; об'єм ($V = 0,5236 \times L \times B^2$).

Своє гніздо сорокопуд терновий будує переважно на невисоких кущах та памолоді дерев, невисоко від землі, в розгалуженні куща (часто колючого), в середній частині крони. Висота розміщення гнізда коливається від 0,15 до 2,2 м ($M = 1,12 \pm 0,07$ м; $CV = 41,13$ %), частіше на висоті до 1,5 м (в Східному Поділлі) та 0,3 - 4,0 м ($M = 1,19 \pm 0,12$ м; $CV = 63,9$ %), частіше на висоті до 2,0 м (в Західному Поділлі).

Загалом на Поділлі терновий сорокопуд віддає перевагу під час будівництва гнізда кущам шипшини (*Rosa sp.*) (27,9% на заході та 47,5% на сході), хоча в умовах Східного Поділля частка використання шипшини на 19,6% вища ніж в Західному Поділлі. Другорядне значення в умовах Західного Поділля займають граб (*Carpinus betulus L.*) та глід (*Crataegus sp.*) (відповідно 16,3 та 11,6%), тоді, як в умовах Східного Поділля – це лише глід, питома частка якого становить 35% .

Рис. 1. Частка участі деревних порід в розміщенні гнізд *Lanius collurio* в Західному та Східному Поділлі. 1 – шипшина, 2 – граб, 3 – глід, 4 – терен, 5 – ялинка, 6 – повой, 7 – бузина, 8 – алича, 9 – тополя, 10 – клен, 11 – смерека, 12 – свидина, 13 – ясмин, 14 – яблуня, 15 – верба, 16 – дуб.

Діапазон вибору деревних порід для розміщення гнізда терновим сорокопудом (Рис. 1) в умовах Східного Поділля є ширшим в порівнянні із Західним Поділлям.

Розміри гнізд сорокопуда тернового *Lanius collurio* в умовах Поділля

Показники	Lim		M ± m		CV%	
	Західне Поділля	Східне Поділля	Західне Поділля	Східне Поділля	Західне Поділля	Східне Поділля
Діаметр гнізда, мм	110-165	108-170	144,9 ± 3,46	132,3 ± 2,1	10,4	10,0
Діаметр ковша, мм	60-80	55-95	72,1 ± 1,26	77,1 ± 1,2	7,6	10,2
Висота гнізда, мм	70-125	44-120	91,1 ± 3,10	74,8 ± 2,6	14,9	22,1
Висота ковша, мм	30-65	39-75	51,9 ± 1,78	54,5 ± 1,3	15,0	15,1

Гнізда сорокопуда тернового в Західному Поділлі більші за розміром та мають ширші стінки, ніж в Східному Поділлі (див. табл. 1). Різниця складає: за діаметром гнізда – 12,6 мм; за діаметром ковша – 5,0 мм; за висотою гнізда – 16,3 мм. Однак слід зазначити - висота ковша в умовах Східного Поділля більша ніж в Західному Поділлі, різниця складає 2,6 мм, що вказує на меншу товщину й основи гнізда (див. рис 2).

Рис. 2. Розміри гнізд *Lanius collurio* (масштаб 1 : 50): а – Західному Поділлі, б – в Східному Поділлі

Оологічні показники яєць сорокопуда тернового на Поділлі відносно сталі, мінливість їх порівняно незначна (Сv не перевищує 12,3% в Західному Поділлі та 13,9% в Східному Поділлі).

Проведений аналіз середніх арифметичних ($\bar{M}$) основних показників, вказує на те, що в умовах Західного Поділля яйця сорокопуда тернового більш видовжені, в той час, як в Східному Поділлі вони дещо ширші та кругліші однак, менші за об'ємом. Різниця складає: за довжиною (L) – 0,45 мм; за максимальним діаметром яйця (B) – 0,03 мм; за індексом заокругленості яйця (Sph) – 0,75; за об'ємом (V) – 0,0114 мл.

Таким чином, узагальнюючи результати проведеної роботи, слід вказати, що сорокопуд терновий в умовах Східного Поділля є видом пластичним, здатним пристосовуватись до змін умов гніздування, про що свідчить широкий спектр деревних порід, які птах використовує для будівництва гнізда. Гніздо сорокопуда тернового в умовах Західного Поділля менше за розмірами, ніж у Східному Поділлі, що можливо пов'язане з

холодним континентальним літом та скороченням термінів гніздобудування. В той же час гнізда в умовах Західного Поділля глибші, що також свідчить про пристосування птахів до утримання теплого повітря в гніздовій камері під час інкубації, на відміну від Східного Поділля де гніздова камера більш мілка.

Перелік використаної літератури:

1. Дементьев Г.П. Птицы Советского Союза // Семейство Сорокопудовые. – Т. 6. – М.: Сов. наука. – 1954. – С. 5-57.
2. Лакин Г.Ф. Биометрия. – М.: Высшая школа, 1980. – 293 с.
3. Михеев А.В. Определитель птичьих гнезд. – М.: Наука, 1975. – 197 с.
4. Талпош В.С. Матеріали до екології сорокопуда-жулана в Тернопільській області // Матеріали III конференції молодих орнітологів України. – Чернівці. – 1998. – С. 147-152.
5. Тарасенко М.О. Матеріали до екології *Lanius collurio* в умовах Кам'янецького Придністров'я // Пріоритети орнітологічних досліджень: Матеріали і тези Доповідей VIII наукової конференції орнітологів заходу України, присвяченої пам'яті Густава Бельке (24.07.1810-03.03.1873), м. Кам'янець-Подільський, 10-13 квітня 2003 р. – Кам'янець-Подільський: КПДУ, інформаційно-видавничий відділ, 2003. – С. 176-178.

В роботі було проведено порівняння гніздового субстрату, форми та розмірів гнізда, оологічних показників сорокопуда тернового під час гніздування в умовах Західного та Східного Поділля. Пластичність виду в умовах Східного Поділля є вищою, через використання ширшого спектру деревних порід в період гніздування.

Ключові слова: сорокопуд терновий, гніздобудування, оологія, розміри та форма гнізда.

Tarasenko Marian. The analysis of some aspects nested *Lanius collurio* in conditions Western and East Podilia.

In work the comparison of accommodation of a jack on trees, form and sizes of a jack, oologicalof the characteristics Red-backed Shrikesin time nesting in conditions Western and East Podilia. The plasticity of a kind in conditions East Podilia is higher, because of use of wider spectrum of wood breeds in the period nested.

Keywords: Red-backed Shrikes, construction of a jack, oological, sizes and form of a jack.